

УДК 373.3.091.3:81'243'36

ПОНЯТТЯ ІНШОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Мірошник І.В.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Стаття присвячена особливостям реалізації іншомовної граматичної компетентності в початковій школі. У статті детально розкрито поняття іншомовної граматичної компетентності, визначено її складові елементи: граматичні знання, граматичні навички (рецептивні та репродуктивні) та граматична усвідомленість. Описано етапи формування іншомовних граматичних навичок. Окреслено три основні стадії оволодіння іноземною мовою молодшими школярами та встановлено їх кореляцію зі стадіями інтелектуального розвитку учнів початкової школи.

Ключові слова: іншомовна граматична компетентність, граматичні знання, граматичні навички, граматична усвідомленість, початкова школа.

Постановка проблеми. Метою навчання іноземної мови (ІМ) у середній загальноосвітній школі є формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) – здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації [6], яка в початковій школі має досягти рівня А1 за шкалою Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти. Поняття комунікативної компетентності (КК) було введено Д. Хаймсом, який визначив її як притаманні людині знання і вміння успішного та ефективного спілкування [12, с. 5]. КК є багатокомпонентним явищем і включає в себе мовну, мовленнєву, соціокультурну, навчальну, стратегічну, дискурсивну, когнітивну,

інформативну та прагматичну компетентності, які у процесі спілкування мають виступати інтегровано.

Під час навчання граматичного аспекту спілкування особлива роль надається *мовній компетентності* як здатності розуміти і продукувати необмежену кількість правильних у мовному відношенні речень за допомогою засвоєних мовних знаків і правил їх поєднання, конструювати граматично правильні форми й синтаксичні побудови, а також розуміти смислові відрізки в мовленні, організовані відповідно до існуючих норм мови, та використовувати їх у тому значенні, в якому вони вживаються носіями мови.

Показником сформованості мовної компетентності є рівень володіння методами граматичного і порівняльного аналізу, що виражається в умінні виділяти певні аспекти граматики виучуваної та рідної мов, узагальнювати основні одиниці мови і користуватися моделями під час виявлення внутрішніх властивостей цих одиниць, визначати відносини між граматичними формами, прогнозувати труднощі вживання граматичних явищ (ГЯ) в іншомовному мовленні.

Аналіз досліджень і публікацій. Велика кількість робіт присвячена різним аспектам навчання іншомовного граматичного матеріалу (ІГМ): природі граматичних навичок (Пассов, 1978; Шатілов, 1986; Gaies, 1977; Krashen, 1987; Harmer, 1990; Celce-Murcia, 1988, 1999); ієрархії граматичних навичок (Гез, 1985; Ляховицький, 1981; Dulay, Burt, 1978; Jordens, Kellerman, 1978; Dresselmann, 1983); комунікативно розробленим вправам для навчання учнів ІГМ (Льїн, 1981; Ляпідус, 1979, 1982; Пассов, 1977, 1985, 1989, 1991; Скалкін, 1983, 1987; Склярєнко, 1982, 1992, 1999, 2005; Царькова, 1980, 1989; Шатілов, 1986; Шубін, 1972; Long, 1990; Maculaitis, Scheraga, 1993; Meyer, 1990; Widdowson, 1990); особливостям формування іншомовної граматичної компетентності (ІГК) на початковому етапі оволодіння ІМ (Бабенко, 2002; Бігич, 2001, 2005, 2006; Рогова Верещатіна, 2000; Ізмайлова, 1999; Коломінова, 1995, 1998, 2002, 2004, 2008; Куліш, 1999; Періна, 2003; Роман, 1997, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005; Філатов, 2004; Rinvulcri, 1985; Wingate, 2000).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але, хоча питанню формування ІГК на початковому етапі оволодіння ІМ і приділяється увага деяких методистів, проблема формування ІГК в учнів початкової школи з урахуванням стадіальності засвоєння ними ІМ залишається недослідженою. Тому метою статті є розкрити поняття “ІГК” та особливості її реалізації у початковій школі з урахуванням стадіальності засвоєння ІМ молодшими школярами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під “мовною граматичною компетентністю” ро-

зуміють здатність розуміти і виражати певний смисл, оформлюючи його у формі висловлювань, побудованих за правилами певної мови [9, с. 2]; здатність розуміти й виражати смисл мовлення та породжувати і розпізнавати фрази, побудовані за певними принципами [2, с. 112–113; 7, с. 10–11; 11, с. 48]; систематизоване знання граматичних правил, словникових одиниць і фонології, що перетворюють лексичні одиниці (ЛЮ) на осмислене висловлювання, знання граматичних одиниць, а також засобів вираження граматичних категорій, навички адекватно використовувати ГЯ у мовленевій діяльності (МД) у різноманітних ситуаціях для вирішення комунікативних завдань [3, с. 9].

У нашому дослідженні *граматична компетентність* розглядається як здатність молодшого школяра до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань і розуміння граматичного оформлення мовлення інших, яка ґрунтується на складній і динамічній взаємодії відповідних знань, навичок та граматичної усвідомленості. Основними компонентами мовної граматичної компетентності виступають, таким чином, граматичні знання, граматичні навички і граматична усвідомленість (здатність учнів початкової школи реєструвати й розпізнавати ГЯ в усному і писемному мовленні, їхні особливості та закономірності їх утворення і функціонування). Отже, метою формування ІГК в учнів початкової школи є оволодіння *граматичними знаннями* (значення і форми), *граматичними рецептивними та репродуктивними навичками* мовлення, а також *граматичною усвідомленістю*. Представимо структуру граматичної компетентності у вигляді схеми (див. рис. 1).

Метою формування ІГК в учнів початкової школи є оволодіння **граматичними знаннями** (значення і форми), **граматичними навичками** мовлення: **рецептивними**, тобто граматичними навичками аудіювання і читання для здійснення МД з точки зору розуміння ГЯ, та **репродуктивними**, тобто граматичними навичками говоріння і письма для здійснення МД з точки зору вживання ГЯ у мовленні, а також граматичною усвідомленістю.

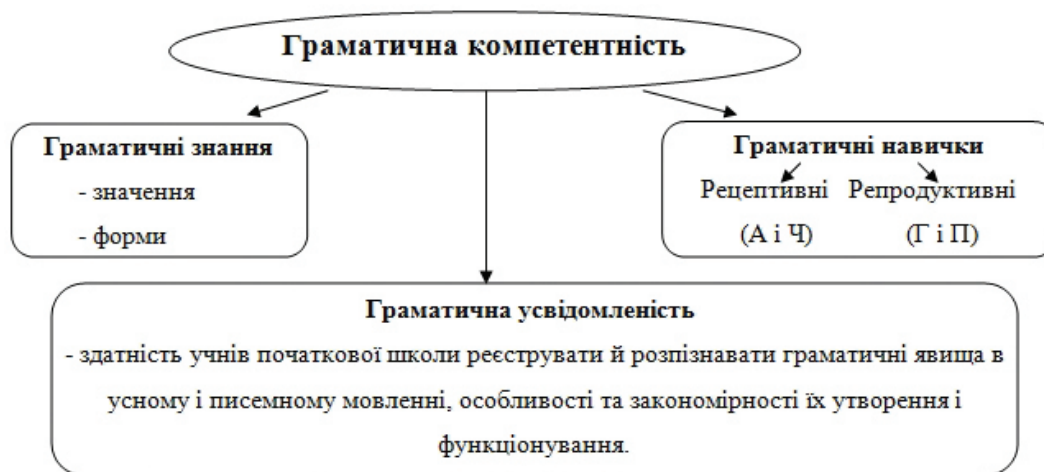

Рис. 1. Структура граматичної компетентності

Знання, на думку вчених забезпечують найбільш економний та ефективний шлях оволодіння ІМ. Під граматичними знаннями ІМ розуміють цілеспрямовано відібрану, підготовлену й упорядковану граматику, яку учень повинен засвоїти протягом курсу вивчення мови [7, с. 145].

На основі дослідження динаміки оволодіння ІМ учнями віденської початкової білінгвальної школи в 1993–1997 роках були визначені три основні стадії оволодіння ІМ молодшими школярами:

1) початкова стадія (дограматична), стадія рецептивного та імітативно-репродуктивного засвоєння ІМ, яка включає два періоди: *німий (silent period)* та *квазі-стабільний (quasi stable state)*;

2) реорганізаційна стадія (граматична), стадія аналізу мовленнєвих продуктів, пошуку та перевірки правил, моделювання зв'язків, що також містить два періоди: *турбулентний (turbulent state)* та *проміжний (intermediate state)*;

3) стабільна стадія встановлення та застосування правил мови або стадія зв'язного мовлення – *послідовна / зв'язна (coherent state)* [9, с. 243].

Але, як правило, учні початкової школи не досягають рівня третьої стадії оволодіння ІМ [9, с. 245]. Тому надалі, розглядаючи навчання ІМ у початковій школі, раціональним буде говорити лише про дві перші стадії. Представимо цю кореляцію у табл. 1.

Таблиця 1

Кореляція стадій інтелектуального розвитку учнів початкової школи і стадій засвоєння ними іноземної мови

Стадії інтелектуального розвитку учнів початкової школи (за Ж. Піаже)	Стадії засвоєння ІМ учнями початкової школи (за даними досліджень віденських вчених)
<p><u>I. Стадія доопераціонального розвитку (6–7 років):</u></p> <p>I.1. Період інтуїтивних операцій.</p> <p>I.2. Період інтуїтивних поєднань.</p>	<p><u>I. Початкова (дограматична) стадія:</u></p> <p>I.1. Німий (домовленнєвий) період.</p> <p>I.2. Квазістабільний період.</p>
<p><u>II. Стадія конкретних операцій (8–9 років):</u></p> <p>II.1. Період операційних групувань.</p> <p>II.2. Період логічних операцій.</p>	<p><u>II. Реорганізаційна (граматична) стадія:</u></p> <p>II.1. Турбулентний період.</p> <p>II.2. Проміжний період.</p>

О.О. Паршикова вказує на доцільність виділення також проміжних рівнів ІКК рівня А1 у відповідності до стадій засвоєння ІМ учнями початкової школи з урахуванням періодизації інтелектуального розвитку молодших школярів і, відповідно, видів початкового іншомовного спілкування [8, с. 46].

Аналіз результатів проведеного нами спостереження [5] засвідчив, що молодші школярі 6–7-ми років здатні розуміти сприйняті мовленнєві повідомлення, імітувати, обирати і відтворювати як ЛО, так і ЗМ відповідно до комунікативного завдання в типових ситуаціях спілкування без внесення змін за умови насичення вчителем мовленнєвого досвіду молодших школярів прагматично значимими ЛО і ЗМ і забезпечення мотивації їх багаторазового вживання. Лише згодом деякі учні взмозі викликати певні ЗМ з довготривалої пам'яті і виконати нескладні операції скорочення ЗМ, доповнення, підстановки і заміщення складових елементів ЗМ. Враховуючи психофізіологічні особливості дітей 7-ми років, ми, слідом за О.О. Паршиковою, ставимо під сумнів експліцитне навчання їх граматики ІМ, яке передбачає ознайомлення учнів зі складними лінгвістичними узагальненнями на першому етапі початкової школи [5].

Молодші школярі 8-ми років, продовжуючи виконувати вищезазначені операції, здатні здійснити сегментацію засвоєних ЗМ на рівні речення, проаналізувати і узагальнити синтаксичні закономірності побудови речень ІМ, комбінувати ЛО і ЗМ за допомогою опор, навідних запитань тощо, надаючи вчителем. А отже, саме на цьому етапі навчання учнів початкової школи ІМ можна говорити про свідоме формування у них ІГК та розуміння ними функцій граматичних структур (ГС) [5].

На кінець початкової школи учні взмозі конструювати власні мовленнєві повідомлення як за аналогією, так і роблячи вже відповідні морфологічні узагальнення, а отже, взмозі здійснити спілкування на елементарному рівні А1 згідно із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти.

Таким чином, початкова (дограматична) стадія засвоєння ІМ учнями початкової школи охоплює перший та початок другого року навчання, реорганізаційна (граматична) стадія – кінець другого та четвертий роки навчання [5].

У нашому дослідженні особлива увага звертається на виведення учнями знань у результаті аналізу нового ІГМ і формулювання ними самостійних висновків та узагальнень шляхом стимулювання їхньої пізнавальної активності за допомогою навідних запитань. Такі виведені знання будуть міцнішими, відповідно мовна компетентність буде вищого рівня [1, с. 210]. Сюди відносимо *знання* для здійснення аналізу ГЯ з метою визначення особливостей їхньої форми і значення.

Знання, у свою чергу, виступають основою для функціонування рецептивних і репродуктивних навичок розуміти і вживати ГЯ ІМ у мовленні.

Під граматичними навичками ми, слідом за В.М. Філатовим, розуміємо автоматизоване використання граматичного матеріалу у рецептивних і продуктивних видах МД [4, с. 361].

Грамматичні навички мовлення повинні характеризуватися такими ознаками як автоматизованість, гнучкість та стійкість і формуватися поетапно.

Сформованість **рецептивної граматичної навички** – одна з передумов функціонування вміння читача / слухача розуміти думки інших людей в усній і писемній формах, впізнаючи граматичні форми мови, що вивчається, і співвідносити їх з їхніми значеннями. На відміну від репродуктивної

граматичної навички, яка передбачає вибір форми відповідно до комунікативного наміру, ситуації мовлення тощо, першою операцією у формуванні рецептивної граматичної навички є сприймання звукового або графічного образу ГС. Якщо рецептивна навичка сформована, сприймання супроводжується розпізнаванням граматичних форм та співвіднесенням їх з певним значенням.

Сприймаючи граматичну форму, учні розпізнають ті чи інші ознаки, що сигналізують про певну структуру: їх називають *граматичними сигналами*, а структуру відповідно розглядають як механізм сигналів, що служать для передачі певних значень (А.С. Хорнбі). Так, наприклад, в АМ сигнал – 's передає поняття приналежності: *Mary's book*.

Але, як зазначає Н.К. Скляренко, самого тільки розпізнавання сигналів окремих граматичних форм недостатньо. Для розуміння ГС речення в цілому той, хто слухає, або той, хто читає, має на основі перших сприйнятих ним елементів речення та попереднього мовного досвіду *передбачити* його синтаксичну структуру. Ця операція називається прогнозуванням синтаксичної структури речення і має особливо велике значення під час аудіювання, бо той, хто слухає, чує висловлювання лише один раз і повинен реєструвати всі його складові частини у тій самій послідовності, в якій вони до нього надходять [10, с. 14]. Значну роль відіграють операції прогнозування синтаксичної структури і під час читання. Хоча той, хто читає, має змогу повернутися до початку речення, перечитати його ще раз, проте це відволікатиме його увагу від головної мети читання – здобування нової інформації.

Таким чином, до складу рецептивної граматичної навички входять як операції розпізнавання і диференціювання граматичних сигналів та співвіднесення їх з певним значенням, так і операції прогнозування синтаксичних структур.

Усі вищезазначені операції необхідно автоматизувати, оскільки саме автоматизованість є найважливішою якістю будь-якої навички, в тому числі і рецептивної граматичної. Подібно до репродуктивної, їй притаманні також такі якості як стійкість і гнучкість.

У процесі формування рецептивної граматичної навички можна виділити три етапи. На I етапі учні *сприймають* нову ГС в контексті, зосереджуючи увагу на її значенні і формальних ознаках; на II – вправляються у *розпізнаванні, диференціюванні та ідентифікації* нових граматичних сигналів, *співвідносячи* їх з певним значенням, або у *прогнозуванні* синтаксичних структур в окремих спеціально відібраних контекстах; на III етапі ці самі операції виконуються у таких контекстах, де нові ГС вживаються поряд з раніше засвоєними [10, с. 14–16].

Сформованість **репродуктивної граматичної навички** – одна з передумов функціонування вміння висловлювати свої думки в усній та писемній формі. Щоб здійснити свій комунікативний намір, той, хто говорить / пише, має спочатку вибрати ГС, яка б відповідала певній ситуації мовлення. Так, якщо учень має намір про щось дізнатися, про щось запитати, він обирає одну з ГС, що виражає запитання. Подальший вибір залежить від часу події, про яку йде мова, від

характеру інформації, що потрібна у відповідь на запитання тощо. Крім того, у багатьох випадках на вибір ГС впливають стосунки між учасниками комунікації. Звертаючись з проханням до свого товарища, молодший школяр може сказати: *Give me your book, please*. Щоб висловити те ж саме прохання у розмові з людиною, старшою за віком або положенням (наприклад, учень – вчитель), краще використати іншу структуру: *Won't you give me your book?* Або: *Wouldn't you give me your book?*

Обрану ГС потрібно синтаксично і морфологічно оформити відповідно до норм ІМ, що вивчається, – порядок слів у реченні, форма слів. Вибір і оформлення ГС здійснюються не послідовно, а паралельно: засвоюючи форму, учень повинен мати певний комунікативний намір, вирішувати конкретне мовленнєве завдання – щось запитати, попросити, комусь заперечити, підтвердити чи спростувати чиюсь думку тощо, з метою поєднання у його свідомості комунікативного наміру і форми, за допомогою якої він висловлюється. Саме оволодіння доведеними до автоматизму вищезазначеними операціями (вибір структури, необхідної для оформлення думки, а також оформлення речення з обраною структурою) свідчить про сформованість граматичної навички.

Таким чином, процес формування репродуктивної граматичної навички починається для молодшого школяра зі сприймання нової ГС та одночасного набуття знань про її значення і форму, продовжується її тренуванням у репродукуванні і завершується продукуванням, тобто вживанням у коротких висловлюваннях на рівні понадфразової єдності монологічного або діалогічного характеру.

Отже, формування як репродуктивних, так і рецептивних граматичних навичок має відбуватися у МД молодших школярів поетапно.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Таким чином, граматична компетентність включає володіння граматичними знаннями, граматичними навичками аудіювання, говоріння, читання і письма, а також здатність виконувати МД з точки зору розуміння ГС та їх вживання в мовленні. Формування ІГК в учнів початкової школи здійснюється, як зазначається в Програмі [6], шляхом сприймання МЗ у комунікативних ситуаціях, а мовна граматична компетентність формується за рахунок багаторазового їх вживання у мовленні. Крім того, враховуючи стадіальність оволодіння ІМ молодшими школярами, доходимо висновку, що починаючи вивчати ІМ (1–2 кл.), молодші школярі засвоюють ГЯ ІМ імпліцитно, перебуваючи на рівні початкової (дограматичної) стадії. Вони одержують знання про форму і значення цих явищ пізніше (2–4 кл.), коли починають їх розуміти, здатні викликати певні ЗМ з довготривалої пам'яті і виконувати нескладні операції скорочення ЗМ, доповнення ЗМ, підстановки у ЗМ і заміщення елементів ЗМ, що є свідченням того, що молодші школярі вже досягли рівня реорганізаційної (граматичної) стадії.

Перспективним напрямком нашого дослідження є вивчення особливостей реалізації лексичної та фонетичної компетентностей у початковій школі з урахуванням стадіальності засвоєння ІМ молодшими школярами.

Список літератури:

1. Вовк О.І. Особливості оволодіння знаннями у процесі навчання граматичного аспекту іншомовного спілкування / О.І. Вовк // Наукові записки. Серія : Педагогіка і психологія. – 2005. Вип. 16. – С. 208-211.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Лопарёва Т.А. Обучение грамматической стороне речи немецкого языка как второго иностранного в условиях субординативной триглоссии (специальный вуз) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т.А. Лопарёва. – Ярославль, 2006. – 24 с.
4. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе : Учебное пособие для студентов педагогических колледжей / Под ред. В.М. Филатова. – Ростов н / Д : Феникс, 2004. – 416 с.
5. Мірошник І.В. Методика формування англословної граматичної компетенції в учнів початкової загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Наук. кер. канд. пед. наук, доц. М.Л. Писанко / Мірошник Ірина Василівна. – К., 2013. – 439 с.
1. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/inozem/im.pdf
2. Осідак В.В. Комплексний контроль рівня сформованості англословної граматичної компетенції майбутніх філологів : дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / Осідак Вікторія Василівна. – К., 2004. – 314 с.
3. Паршикова Е.А. Иноязычное общение на элементарном уровне как цель и объект обучения иностранному языку учащихся начальной школы / Е.А. Паршикова // Иноземні мови. – 2008. – № 3. – С. 44-50.
4. Паршикова О.О. Психолінгвістичні основи навчання іноземної мови учнів початкової школи / О.О. Паршикова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Педагогіка та психологія. – К. : Видавничий центр КНЛУ. – 2003. – Вип. 6. – С. 243-249.
6. Складаренко Н.К. Навчання граматичних структур англійської мови в школі / Н.К. Складаренко. – К. : Рад. школа, 1982. – 104 с.
7. Стеченко Т.О. Формування професійно орієнтованої англословної граматичної компетенції майбутніх філологів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Стеченко Тетяна Олександрівна. – К., 2004. – 200 с.
8. Hymes D. On Communicative Competence / D. Hymes // C.J. Brumfit and K. Johnson (eds.) The Communicative Approach to Language Teaching. – London, 1989. – P. 5-27.

Мірошник І.В.

Национальный университет «Черниговский коллегіум» имени Т.Г. Шевченко

ПОНЯТИЕ ИНОЯЗЫЧНОЙ ГРАММАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ И ОСОБЕННОСТИ ЕЁ РЕАЛИЗАЦИИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация

Статья посвящена особенностям реализации иноязычной грамматической компетентности в начальной школе. В статье детально раскрыто понятие иноязычной грамматической компетентности, определены её составляющие: грамматические знания, грамматические навыки (рецептивные и репродуктивные) и грамматическое осознание. Описаны этапы формирования иноязычных грамматических навыков. Определены три основные стадии овладения иностранным языком младшими школьниками и установлено их корреляцию согласно стадий интеллектуального развития учащихся начальной школы. **Ключевые слова:** иноязычная грамматическая компетентность, грамматические знания, грамматические навыки, грамматическое осознание, начальная школа.

Miroshnyk I.V.

T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

THE CONCEPT OF FOREIGN GRAMMATICAL COMPETENCE AND THE PEQUILIARITIES OF ITS IMPLEMENTATION IN PRIMARY SCHOOL

Summary

The article is devoted to the peculiarities of the implementation of foreign grammatical competence in primary school. The article details the concept of foreign grammatical competence, defines its components: grammar knowledge, grammar skills (receptive and reproductive) and grammar awareness. The stages of foreign grammar skills formation have been described. Three main stages of mastering a foreign language by young learners have been determined and their correlation according to the stages of primary school pupils' intellectual development has been established.

Keywords: foreign language grammatical competence, grammar knowledge, grammar skills, grammar awareness, primary school.